

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ РЕГЛАМЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДСНС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

REGULATORY FRAMEWORK FOR ACTIVITIES OF ENTITIES ENGAGED IN THE SES OF UKRAINE DURING MARTIAL LAW: PSYCHOLOGICAL ASPECT

У статті розглянуто проблему нормативно-правової регламентації діяльності, яка має міждисциплінарний характер – як правовий, так і психологічний. Визначено оновлення й адаптацію нормативно-правової бази Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) в умовах повномасштабного вторгнення та виділено чинники впливу на психологічний стан особового складу.

З початку широкомасштабної агресії ДСНС України функціонує в режимі «ПОВНА ГОТОВНІСТЬ», що регламентується низкою законів і постанов Кабінету Міністрів України, які оновлюються з урахуванням специфіки воєнного стану. Досвід діяльності підрозділів ДСНС України в зоні Антитерористичної операції/Операції Об'єднаних Сил (далі – АТО/ООС) став підґрунтям для розроблення нових документів, які регулюють їхню діяльність. Однак до 24.02.2022 повноцінна нормативно-правова база для роботи в умовах бойових дій регулювалася лише на місцевому рівні в зоні проведення АТО/ООС. Основною метою оновлення нормативно-правових документів є не лише забезпечення ефективного реагування на надзвичайні ситуації, спричинені військовою агресією, а й збереження життя рятувальників. Низка нових рекомендацій та інструкцій є яскравими прикладами системного підходу. Наведені в статті документи деталізують алгоритми дій, включаючи заходи особистісної безпеки, організацію взаємодії з іншими підрозділами сектору безпеки та оборони України й принципи прийняття управлінських рішень з урахуванням оперативної обстановки. Підкреслено, що діяльність ДСНС України в умовах активних бойових дій є фізично та психологічно виснажливою.

Отримані результати стверджують, що попри впроваджені заходи безпеки постійне перебування в умовах підвищеної небезпеки призводить до значного психологічного перевантаження й ризику розвитку негативних психічних станів. Додатковими стрес-факторами є інформаційний стрес, пов'язаний із браком актуальної інформації про оперативну обстановку, а також виражена стигматизація щодо дотримання особистісної безпеки. Водночас чіткі інструкції у вигляді рекомендацій та алгоритми, що мають психоедукаційний характер, відіграють ключову роль у формуванні відчуття контролю під час виконання завдань за призначенням, зменшення невизначеності й підкріплення поведінки самозбереження. Вони допомагають рятувальникам адаптуватися до екстремальних умов і підвищують їхню компетентність, незважаючи на те що ознайомлення з переліком потенційних небезпек може викликати відчуття тривоги, страху, відмови від виконання завдань.

У статті наголошено про важливість подальшого розвитку системної психоло-

гічної підготовки у вигляді проходження спеціальних тренінгів для рятувальників, що стане запорукою їхньої ефективної й безпечної роботи в умовах безпрецедентних викликів воєнного часу.

Ключові слова: персонал ДСНС України, воєнний стан, діяльність в умовах війни, екстремальні умови діяльності, психологічна стійкість, нормативно-правове забезпечення.

The article examines the problem of regulatory and legal frameworks for activities that have an interdisciplinary nature – both legal and psychological. It identifies the updating and adaptation of the regulatory framework of the State Emergency Service of Ukraine in the context of a full-scale invasion, and highlights the factors influencing the psychological state of personnel.

Since the beginning of the large-scale aggression, the SES of Ukraine has been operating in the "FULL READY" mode, which is regulated by a number of laws and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which are updated to reflect the specifics of martial law. The experience of the SES of Ukraine units in the Anti-Terrorist Operation/Joint Forces Operation area became the basis for the development of new documents regulating their activities, but until February 24, 2022, a full-fledged regulatory framework for working in the conditions of hostilities was regulated only at the local level in the ATO/JFO area.

The main purpose of updating the regulatory documents is not only to ensure an effective response to emergencies caused by military aggression, but also to save the lives of rescuers. A number of new recommendations and instructions are vivid examples of a systematic approach. The documents cited in the article detail algorithms of actions, including personal safety measures, organization of interaction with other units of the security and defense network of Ukraine, and principles of making managerial decisions based on the operational situation. The article emphasizes that the activities of the SES of Ukraine in the context of active hostilities are physically and psychologically exhausting.

The results show that, despite the security measures implemented, constant exposure to high-risk conditions leads to significant psychological overload and the risk of developing negative mental states. Additional stressors are information stress associated with a lack of up-to-date information about the operational situation, as well as a pronounced stigma against personal security measures.

At the same time, clear instructions in the form of recommendations and psychoeducational algorithms play a key role in creating a sense of control in performing assigned tasks, reducing uncertainty and reinforcing self-preservation behavior. They help rescuers adapt to extreme conditions and increase their competence, despite the fact that familiarization with the list of

УДК 351.86:340.134:159.9(477)«2022/2 025»(08)
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.75.2.25>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Платонов В.М.

доктор філософії з психології,
науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології
Навчально-наукового інституту управління та безпеки населення
Національний університет цивільного захисту України

Кердивар В.В.

доктор філософії з психології,
начальник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології
Навчально-наукового інституту управління та безпеки населення
Національний університет цивільного захисту України

Євпак С.В.

старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології
Навчально-наукового інституту управління та безпеки населення
Національний університет цивільного захисту України

potential dangers can cause feelings of anxiety, fear, and refusal to perform tasks.

The article emphasizes the importance of further developing systematic psychological training, specifically through specialized courses for rescuers. This will ensure their effective and

safe work amidst the unprecedented challenges of wartime.

Key words: *personnel of the SES of Ukraine, martial law, activities in war conditions, extreme conditions of activity, psychological stability, regulatory and legal support.*

З першого дня широкомасштабного вторгнення на територію України ДСНС України перейшла до режиму діяльності в умовах особливого періоду та приведена в ступінь готовності особового складу «ПОВНА ГОТОВНІСТЬ», що встановлено згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану» [12], відповідно до умов воєнного стану, уведеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [13], Законами України «Про правовий режим воєнного стану» [7], «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку», «Про правовий режим надзвичайного стану» [8], і Кодексу цивільного захисту України (далі – Кодекс ЦЗ) [3].

Регламент функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ), до якої входять усі підрозділи ДСНС України, на момент особливого періоду регулюється як вищезазначеними нормативно-правовими документами, так і Постановою КМУ «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» [5]. Указані документи регулюють готовність сил і засобів ДСНС України для відповідного й вчасного реагування на надзвичайні ситуації в зазначений правовий період. Варто відзначити, що здійснення діяльності в період воєнного стану має характерні особливості як у реагуванні на надзвичайні ситуації (далі – НС), так і в послідовності виконання аварійно-рятувальних робіт, на відміну від мирного часу.

На початок широкомасштабного вторгнення в досвіді діяльності підрозділів ДСНС України вже були напрацювання, щодо регламенту діяльності аварійно-рятувальних підрозділів у зоні Антитерористичної операції/Операції об'єднаних сил (далі – АТО/ООС). Такі документи створювалися та регулювали діяльність підрозділів у межах повноважень Головних управлінь у Донецькій і Луганській областях. Підрозділи, які перебували на ротаціях у межах зони АТО/ООС, підпадали під дію регламенту відповідних документів у межах повноважень Головних управлінь. Основна нормативно-правова база, яка регулювала функціонування підрозділів ДСНС України в зоні ведення бойових дій, була практично відсутня до початку військової агресії проти України 24.02.2022, а оновлювалася вже під час військової агресії. Проте варто зазначити, що для деяких підрозділів розроблено спеціальні нормативно-правові документи, що регулювали їхню роботу в зоні бойових дій. Прикладом таких документів є Стандартні операційні процедури піротехнічних підрозділів ДСНС України, хоча

потреба в таких документах зумовлена постійними ротаціями піротехнічних підрозділів з інших областей і діяльністю зведених піротехнічних загонів у прифронтовій зоні.

Уже під час повномасштабного вторгнення нормативно-правова база, що визначає роботу підрозділів ДСНС України, набула значного розвитку й доповнень, які регулюють їхню діяльність саме в зоні ведення бойових дій і внаслідок ракетно-артилерійських і дронівих уражень інфраструктури по всій території України. Основна мета таких оновлень полягає у веденні в дію єдиних статутів і правил дотримання безпеки персоналу підрозділу й техніки під час виконання завдань за призначенням. Окрім чіткого регламенту й організації виконання діяльності в зоні бойових дій і місцях ураження різними видами озброєння, нормативно-правова база озайомлює особовий склад з особливостями організації діяльності та спрямована на збереження співробітників під час виконання завдань з ліквідації НС у зоні ведення бойових дій, що сьогодні залишається вкрай актуальним [4].

Наведені рекомендації у вигляді алгоритму дій у надзвичайних ситуаціях воєнного характеру дають уявлення про те, з чим можуть зіткнутися рятувальники в зонах ураження різними видами озброєння. Окрім додаткових змін у прийнятті управлінських рішень, відбувається й ознайомлення персоналу з факторами небезпеки, які можуть виникнути в зоні ведення бойових дій. Основна мета нових рекомендацій до діяльності – це уникнення реальних небезпек воєнного характеру, що несе первинний психоедукаційний ефект для співробітників.

З огляду на вищезазначене, актуальність визначення психологічного аспекту виконання діяльності в зоні ведення активних бойових дасть змогу показати характерні стрес-фактори військового характеру й установити їх зв'язок з можливими психічними станами й емоційними реакціями рятувальників, які вже виконують діяльність або будуть відправлені на ротації в зону бойових дій.

В аналізі наукових публікацій, де досліджено нормативно-правові документи, що регулюють діяльність підрозділів ДСНС України в умовах бойових дій, відзначено потребу в їх оновленні й доповненні з урахуванням особливостей воєнного стану. Д.М. Бабенко аналізує актуальні наукові розробки та редакції нормативно-правових документів, які на момент публікації лише частково задовольняли потребу в регулюванні забезпечення цивільного захисту України в умовах воєнного стану. Зазначимо, що вказана публікація

автора датована 2023 роком [1]. Оновлена редакція нормативно-правових документів з організації робіт з ліквідації НС дає оновлений, з урахуванням умов бойових дій, алгоритм залучення сил і засобів для проведення ліквідації НС, пояснює взаємодію з іншими підрозділами сектору безпеки та оборони України [11].

Проведений аналіз Рекомендацій про особливості виконання органами управління та підрозділами ДСНС завдань за призначенням у населених пунктах і на територіях під час збройної агресії вказує на визначену значну кількість небезпек різних видів, що надзвичайно впливають на психологічний стан рятувальників, які перебувають у зоні ведення бойових дій або прифронтових районах. Водночас у вказаному документі надається перелік дій для запобігання травматизації особового складу:

- особистісна безпека у вигляді використання бронезахисту й медичних засобів;
- чітке та швидке реагування на безпеку через виконання наказів і вказівок у разі потрапляння особового складу під обстріл або організація робіт з ліквідації НС на уражених ворогом територіях, які є потенційно небезпечними;
- взаємодія з підрозділами Збройних сил України, Національної поліції та ін. під час перебування в прифронтових районах;
- прийняття управлінських рішень з урахуванням оперативної та безпекової обстановки, де сталася НС.

На окрему увагу заслуговує пункт 4 частини першої рекомендацій: *«Старша посадова особа ДСНС, яка організовує аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації (далі – НС), пожежі чи іншої небезпечної події, що сталися внаслідок обстрілу, має враховувати оперативну обстановку на місці події та заходи безпеки для особового складу, зважаючи, що такі роботи супроводжуються високим психологічним і фізичним навантаженням, підвищеним ризиком для життя і здоров'я. Усі особи, залучені до оперативних дій, повинні дотримуватися вимог безпеки та охорони праці»*. У ній чітко визначено, що діяльність підрозділів ДСНС України в умовах бойових дій є фізично та психологічно виснажливою.

Значна частина пунктів цих Рекомендацій визначає дії з мінімізації ризиків особового складу підрозділів ДСНС України шляхом дотримання чітких інструкцій щодо розгортання та проведення робіт з ліквідації НС, організації найпростішого укриття, пересування підрозділу й техніки в межах зони бойових дій, взаємодії з іншими підрозділами оборони, використання всіх наявних засобів захисту. Окрім створення відчуття контролю та зменшення відчуття невизначеності щодо дій у прифронтовій зоні, не менш важливим залишається пояснення щодо прийняття управлінських рішень. Управлінню особовим складом у зоні ведення бойових дій приділяється значна частина рекомендацій,

бо від вчасних і доцільних управлінських рішень залежить збереження життя й морально-психологічного стану підрозділу.

Отримані результати підкреслюють важливість організаційної підтримки через розподілення відповідальності між особами підрозділу та значимість у наданні психологічної підтримки особовому складу, що свідчить про певний системний підхід до подолання відзначених стрес-факторів і запобігання можливим небезпекам, які можуть виникнути під час перебування в зоні бойових дій.

Окремо заслуговують на увагу Методичні рекомендації щодо організації оперативних дій підрозділів ДСНС під час гасіння пожеж на складах нафтопродуктів, що сталися внаслідок обстрілів в умовах ведення бойових дій, що забезпечує методичну основу у вигляді інструкцій для ефективного й безпечного гасіння пожеж на складах нафтопродуктів унаслідок обстрілів або активних бойових дій. Ці Рекомендації розроблено на основі аналізу значної кількості НС уже під час широкомасштабного вторгнення [2]. Під час аналізу цього документа наголошено важливість дотримання правил безпеки особовим складом, прийняттям доцільних (відповідно до оперативної обстановки) управлінських рішень для ліквідації НС, але з урахуванням можливих повторних ракетно-артилерійських або дронів атак [6]. Також варто відзначити значну відповідальність, яка покладається на керівника гасіння пожежі, а це керування й розподіл сил підрозділу, дотримання заходів безпеки, контроль за безпековою ситуацією від загроз воєнного характеру та взаємодія з іншими силовими підрозділами. Наслідком виконання такої кількості одночасних завдань і прийнятих рішень може бути відчуття тривоги та страху помилок, що щонайменше призведе до швидшого настання втоми й складності у швидкому відновленні, а в найгіршому випадку – до перевтоми (хронічної втоми), однотипності дій, нехтування правил безпеки.

За результатами аналізу цих документів детально охарактеризовано основні стресогенні ситуації, з якими стикається особовий склад ДСНС України, і заходи щодо запобігання травмуванню під час виконання завдань у прифронтових районах. Однак навіть з урахуванням цих заходів постійне перебування в умовах підвищеної небезпеки призводить до значного перевантаження, що в подальшому може призвести до психічного виснаження й негативних психічних станів, таких як тривога, апатія, страх, агресія, гіперпильність, що в майбутньому може проявитися у відмові від виконання завдань, нехтуванні правилами безпеки й наказами, професійному вигоранні. Дотримання вимог і правил безпеки під час виконання завдань має вплив на психологічний стан особового складу, що дає змогу швидше адаптуватися до умов, підкріплює самозбережувальну поведінку, відіграє роль у підтримці відчуття контролю, зменшує рівень невизначеності, що є важливим для збереження психологічної стійкості. Варто

врахувати, що багатий звід правил безпеки може перевантажувати потенційні здібності особистості, а також вимагає значної концентрації в умовах швидкої зміни або дефіциту інформації.

У науковій праці [10] автори визначили, що до переліку стресогенних факторів доцільно включити чинники інформаційного стресу, які зумовлені передусім відсутністю достовірної та своєчасної інформації в умовах швидких змін обстановки прифронтових районів, що додатково негативно впливає на психічний стан фахівця. Отримані результати є аналізом досвіду роботи підрозділів ДСНС України в зоні проведення АТО/ООС.

Окрім наведених стрес-факторів діяльності рятувальників у прифронтових районах, доцільно виділити чинники стигматизації щодо діяльності в районах з підвищеним рівнем небезпеки. Прояви стигматизації у виконанні діяльності проявляються в тих підрозділів, які передислоковані з безпечних районів до місць дислокації, де ризик небезпек через активні бойові дії є вищим. Тому певні упередження в особового складу підрозділів ДСНС України, які відправляються на ротації до прифронтових районів, повинні нівелюватися дотриманням рекомендацій та інструкцій безпеки. Можливими причинами виникнення стигматизації відзначають нерозуміння специфіки роботи співробітниками з різних областей, інформаційний вакуум або спотворення інформації про реальну ситуацію, конкуренцію між підрозділами чи персоналом. У контексті цієї проблематики важливо наголосити, що змінити стигматизацію можливо через сумісні практичні навчання або злагодження з підрозділами, які вже давно працюють у районах передислокації або є «місцевими», а також проходження спеціальних психологічних тренінгів щодо підготовки до відправлення в зону активних бойових дій.

Не менш важливим і проблемним у цьому контексті з дотримання рекомендацій і правил безпеки є призупинення рятувальниками робіт з ліквідації НС через загрозу повторного обстрілу. Такі дії додатково виснажують рятувальників як фізично, так і морально, але дають можливість уберегти особовий склад, який перебуває в найнебезпечніших прифронтових районах. На жаль, через щільність і масовість повторних ударів рятувальники потрапляють під ураження ракетно-дроновим озброєнням ворога. Простежується й позитивна статистика в контексті того, що використання співробітниками найпростіших укриттів і відведення техніки зберігає особовий склад і технічне оснащення ДСНС України.

Необхідність в адаптації до екстремальних умов зумовлена зміною режиму роботи, місця дислокації, безпековими умовами, ознайомленням з найгіршими сценаріями, опануванням знань, як діяти в ситуаціях обстрілів і надавати першу медичну допомогу. Додатковим заходом у пришвидшенні адаптації та психологічній підготовці є проведення спеціальних тренінгів з підготовки до передислоку-

вання в прифронтові райони з визначенням страхів і психологічної готовності до виконання завдань у зонах ураження різними видами озброєння [9].

На окрему увагу заслуговує проблема проявів негативних психологічних станів під час ознайомлення з оновленими нормативно-правовими документами, яка має дихотомічний характер. Оновленні інструкції з діяльності, що стосуються роботи в умовах бойових дій, є життєво необхідними, бо дають чіткі алгоритми дій для запобігання втратам серед особового складу, мають психоедукаційний характер і підвищують компетентності й базове розуміння того, «що може статися», дають можливість спрогнозувати або змодельовати власну поведінку, що, у свою чергу, зумовлює зменшення відчуття невизначеності.

Проте під час ознайомлення з тими ж алгоритмами дій у співробітників може виникати низка негативних психічних реакцій, таких як тривога, паніка, негативні думки про можливе поранення, депресивні прояви, хоча в деяких ситуація це може бути проявом самозбереження через страх за власне життя, але також нав'язно значним інформаційним навантаженням. З іншого боку, ознайомлення з рекомендаціями й інструкціями має важливі позитивні психологічні ефекти, що є фундаментом для ефективної та безпечної роботи рятувальника.

За результатами психологічного аналізу нормативно-правової бази ми дійшли висновку, що оновлені рекомендації та інструкції з основної діяльності спрямовано не тільки на покращення виконання діяльності з ліквідації НС воєнного характеру, а й здебільшого на вживання заходів щодо безпеки особового складу. Сьогодні в нормативно-правових документах відзначається, що діяльність підрозділів ДСНС України в зонах ведення бойових дій має значне фізичне та психологічне навантаження, що негативно впливає на психологічний стан особового складу. Це ще раз наголошує на важливості подальшого розвитку системної психологічної підготовки особового складу, що вже виконує завдання або буде відправлений на ротації в зону активних бойових дій. З огляду на вищезазначене, актуальність визначення психологічного аспекту дає змогу виділити характерні стрес-фактори, які зумовлені перебуванням у зоні бойових дій, і встановити їх зв'язок з можливими психічними станами й емоційними реакціями рятувальників. Попри розроблені заходи із запобігання травмуванню й адаптації, постійне перебування в умовах підвищеної небезпеки неминуче призводить до значних проявів негативних психічних станів, а в найгіршому варіанті – до відмови від виконання завдань. Крім того, інформаційний стрес, спричинений відсутністю достовірної та своєчасної інформації, а також явища стигматизації, що можуть виникати в разі передислокації підрозділів, посилюють психологічне навантаження. Проте чіткі інструкції та алгоритми, попри

потенційний дихотомічний характер, відіграють ключову роль у формуванні впевненості в діях і безпеці.

Таким чином, оновлена нормативно-правова база є не просто переліком рекомендацій щодо дій, а й одним із психоедукаційних інструментів, що допомагає рятувальникам адаптуватися до екстремальних умов, підвищує їхню компетентність і сприяє збереженню психологічної стійкості в умовах викликів воєнного характеру. В іншому випадку доцільним є розвиток алгоритмів і спеціальних психологічних тренінгів, які мають на меті психологічну підготовку особового складу до виконання завдань за призначенням у зоні активних бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Д.М. Аналіз правового механізму забезпечення цивільного захисту під час дії воєнного стану: проблеми й прогалини в законодавстві. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2023. № 23. С. 155–162. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.23.155> (дата звернення: 19.06.2025).
2. Бондар Д.В., Сенчихін Ю.М., Лісняк А.А., Дендаренко Ю.Ю. Організація гасіння пожеж на складах нафтопродуктів в умовах ведення бойових дій. *Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням* : матеріали круглого столу. Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2022. С. 23–25. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16177> (дата звернення: 24.06.2025).
3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 19.06.2025).
4. Костенко Т.В. Особливості травматизму особового складу рятувальних підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану. *Актуальні питання охорони праці, цивільної та техногенної безпеки*. 2025. Т. 1, № 1. С. 35–44. [https://doi.org/10.36910/3083-6255/1\(1\).2025](https://doi.org/10.36910/3083-6255/1(1).2025) (дата звернення: 04.07.2025).
5. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11 : станом на 16 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-p#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
6. Про організацію гасіння пожеж на складах нафтопродуктів в умовах ведення бойових дій : Окреме доручення ДСНС України від 23.05.2022 № В-269.
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.06.2025).
8. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 30.06.2025).
9. Протоколи надання психологічної підтримки та допомоги персоналу ДСНС та членам їх сімей : посібник / В.В. Кердивар, Я.О. Овсяннікова, Л.А. Перелігіна, В.М. Платонов, Д.С. Похілько. Харків : Факт, 2024. 154 с.
10. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції : монографія / С.Ю. Лебедева, О.О. Назаров, Я.О. Овсяннікова, Н.В. Оніщенко, Д.С. Похілько, В.О. Тімченко, О.В. Тімченко, В.Є. Христенко ; за заг. ред. Н.В. Оніщенко, О.В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2019. 174 с.
11. Рекомендації про особливості виконання органами управління та підрозділами ДСНС завдань за призначенням у населених пунктах і на територіях під час збройної агресії : Наказ ДСНС від 02.04.2024 № 375.
12. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.06.2025).
13. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 28.06.2025).